

Rifat Osman'ın Süheyl Ünver'e Yazdığı Mektuplar: Bir Osmanlı Aydınının Harf İnkılabı ile İmtihanı

Yasin Beyaz

Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Türk-İslam
Edebiyatı Anabilim Dalı. yasinbeyaz80@gmail.com

Öz

Tanzimat döneminde ortaya çıkan dil tartışmaları Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yeni bir aşamaya geçmişti. Bu süreç önce Harf İnkılabı'na, ardından daha geniş çaplı bir hareket olan Dil Devrimi'ne dönüştü. Biz bu makalemizde, bir Osmanlı aydını olan Tosyevizade Doktor Rifat Osman'ın, Harf İnkılabı'na karşı geliştirdiği tepkileri ve bu tepkilerde meydana gelen değişimleri A. Süheyl Ünver'e yazmış olduğu mektuplar çerçevesinde ele almaktayız.

Anahtar Kelimeler: Rifat Osman, Harf İnkılabı, Süheyl Ünver, Latin alfabesi, Dil Devrimi.

Giriş

TANZİMAT'IN İLANINDAN SONRA, özellikle gazeteciliğin de etkisiyle dil alanında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Dilimize Türkçe mi yoksa Osmanlıca mı denmesi gerektiği, dilin sadeleşmesi ve ıslahı (tasfiyecilik), imla meselesi gibi konular sü-

83

Dîvân *DİSİPLİNLERARASI
ÇALIŞMALAR DERGİSİ*

Cilt 20 sayı 38 (2015/1), 83-112

rekli tartışılmış, bu tartışmalar Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. Bu süreç nihayetinde Dil Devrimi ile neticelenmiştir.

Dil ile alakalı yoğun tartışmaların yaşandığı bu dönemde Harf İnkılabı'na zemin hazırlayan iki önemli mesele vardır: İmla ve alfabe meselesi. Dönemin aydınları, imla meselesi ile ilgili çok sayıda görüş beyan etmişlerdir. Beyan edilen görüşleri iki ana başlık altında toplamak mümkündür: (1) Arapça ve Farsça kelimelerin imlasının muhafaza edilmesi ve Türkçe kelimelerin imlasının ıslahı; (2) Arapça, Farsça ve Türkçe kullanılan bütün kelimelerin imlasının bir kurala bağlanması.¹

Bu tartışmalar sonucunda hareke mevzusu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda kelimelere *hareke-i resmiye* (üstün, esre ve ötre ile yapılan sesli harfler) koyarak ve harfleri ayrı ayrı yazarak imla meselesini çözmek isteyenler ortaya çıkmıştır. Yapılan tartışmalar şu başlıklar altında ele alınmıştır: *ta'dîl-i hurûf meselesi, elifbâ meselesi, ıslâh-ı hurûf meselesi, hurûf-ı munfasıla meselesi, lisândan evvelâ harf*² vb. Harflerin ayrı yazılması düşüncesi Birinci Dünya Harbi öncesinde Enver Paşa tarafından gündeme getirilmiş ve uygulamaya konmuştur. *Ordu Elifbâsı* adı verilen ve kısa süreliğine uygulanan -harflerin ayrı ayrı yazılması esasına dayalı- alfabe sisteminden harp dönemi koşullarında işleri geciktirdiği gerekçesiyle vazgeçilmiştir.³

Ahmed Cevad, "İmlâmızın Islâhı 2" adlı makalesinde, başlangıçtan bugüne kadar Osmanlı imlasında bir standart olmadığından bahsetmektedir. "Osmanlı yazıcıları, münşî ve şâirleri daima lisanımızı daha iyi, daha kolay okunabilir ve yazılabilir bir surette tahrire çalışmışlardır. Bu sebepten altı asrı mütecaviz devlet hayatımız esnasında Osmanlı imlası denilebilecek muayyen bir imla bulup göstermek mümkün değildir. Ancak Osmanlı imlasının geçirdiği edvâr [dönemleri] tettebbu' ve bu edvâr arasındaki şiddetli irtibatı irâe [göstermek]etmek kabildir."⁴

- 1 Âgâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1960), 358.
- 2 Yukarıda belirtilen ıstılahların anlamları şu şekildedir: Alfabeğe sesli harflerin eklenmesi, alfabe meselesi, harflerin yeniden düzenlenmesi, harflerin ayrı yazılması, lisandan önce harflerin ıslahı.
- 3 Levend, *Türk Dilinde Gelişme*, 360.
- 4 Ahmed Cevad, "İmlâmızın Islâhı 2," *Yeni Mecmua* 61 (Eylül 1918): 176.

Avram Galanti,⁵ dilimize Arapça ve Farsçadan giren kelimelerin ait olduğu dillerdeki şekliyle yazılmasını savunmaktaydı. “Türkçe İmlâ Meselesi”⁶ isimli yazısında konuyu alfabe meselesinde olduğu gibi İslam dünyasının birliği, bütünlüğü açısından ele almaktadır. Eğer Araplardan ve Acemlerden aldığımız kelimelerin imlasında herhangi bir değişiklik yaparak onları kendi dilimize göre değiştirirsek Arap ve Acemlerle olan dil bütünlüğümüzün bozulacağını ve onlarla bağlarımızın kopacağını vurgulayan Avram Galanti, imlamızın ıslahı konusunda görüş bildirenlerin ilmî esaslardan ve bilimsel anlayıştan uzak olmalarından dolayı meselenin çözülmek yerine daha da girift hale geldiği kanaatindeydi.

Avram Galanti, “Latin Hurûfâtı Meselesi”⁷ adlı bir başka makalesinde ise Arap harfleri ile yazılan yazıların zorluğunu, karışıklığını ve Arap harflerini öğrenmenin uzun zaman aldığını kabul etmektedir. Ancak, ona göre, bu alfabe müslümanları birbirine bağlayan en önemli bağ olduğu için bu zorluk pek önemsenmemelidir. Bu alfabe tüm İslam alemini, müslümanları aynı medeniyet çatısı altında toplayan temel unsurdur. Eğer Arap harflerinin yerine Latin harfleri getirilirse müslümanlar arasındaki bütünlük bozulacak ve Türkiye’deki müslümanlar, İslam dünyasının diğer coğrafyalarından tamamen kopacaktır.

İmla ıslahının boş bir çaba olduğunu, bunların bir fayda sağlamayacağını savunan Hüseyin Cahid, Celal Nuri ve Kılıçzade Hakkı gibi isimler ise yapılacak en iyi şeyin Latin harflerinin kabulü olduğunu söylemekteydiler.

Celal Nuri konu ile alakalı görüşlerini şöyle ifade eder: “Hurufatımız berbattır. Bu harflerle biz işimizi göremeyiz. Bunlar nâ-kâfidir.

5 Avram Galanti, 1873'te doğmuş ve 1961 yılında vefat etmiş, İspanya'dan Osmanlı'ya göç etmiş Sefarad Yahudilerindendir. Türkçe ve Türklük, vesikalar, tarihi metinler, şehir monografileri, Türklerin Yahudiler ile ilişkileri konularında yazılar yazan, onlarca kitap ve makale kaleme alan önemli bir araştırmacıdır. Latin alfabesine karşı çıkmak için kaleme aldığı *Arap Harfleri Terakkimize Mani Değildir* adlı kitabı en meşhur eseridir. Diğer eserlerinden bazıları da şunlardır: *Türkçe'de Arâbi ve Latin Harfleri ve İmlâ Meseleleri, Vatan-daş Türkçe Konuş Yahut Türkçe'nin Tamimi Meselesi, Hitit Kanunu, Hammurabi Kanunu, Asur Kanunu, Bodrum Tarihi, Ankara Tarihi, Üç Sami Vazı-ı Kanun: Hammurabi, Musa, Muhammed, Türkler ve Yahudiler*. (Rifat N. Bali, “Avram Galanti,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c13/c130162.pdf/> (eriş. tar. 16 Kasım 2015).

6 Avram Galanti, “Türkçe İmla Meselesi,” *Yeni Mecmua* 80 (Temmuz 1923): 285.

7 Avram Galanti, “Latin Hurûfâtı Meselesi,” *Yeni Mecmua* 78 (Temmuz 1923): 265-266.

Ve onun için hurufu ıslah gibi boş, vahi tedabire [tedbirlere] müracaat edeceğimize bir saat evvel kemal-i cesaretle Latin harflerini kabul etmeliyiz. Bunu yalnız biz kabul etmiş olmayacağız. Latin hurufu hem pek tabii, hem de Türkçe lisanının tahririne Arapça harflerinden daha müsaittir.”⁸ Kılıçzade Hakkı da aynı şekilde Arap harflerinin tadilinin mümkün olmadığını, Arap alfabesinin yetersizliğini ifade etmekte ve Latin harflerinin hem dilimize uygun olduğunu hem de uluslararası bir değere sahip bulunduğunu belirtmekteydi.⁹

Hüseyin Cahid ise “Arnavut Hurûfâtı”¹⁰ başlıklı yazısında, kullanılan alfabenin Türklük ve Müslümanlık ile bir alakası olmadığını söylemektedir. Ona göre, mevcut Arap harfleri Peygamber zamanında kullanılmış harfler değildir ve terkedilmesinde bir sıkınca yoktur. Latin harfleri kabul edilirse iki hafta gibi kısa bir süre içinde okuma yazmayı öğrenmek mümkün olacaktır. Cumhuriyet öncesinde konu ile alakalı olarak öne çıkan gelişmeler ve fikirler bu şekilde özetlenebilir.

Cumhuriyet’in ilanından sonra da harf ve imla meselesi ile ilgili tartışmalar devam etti. Söz konusu tartışmaların fitilini tekrardan ateşleyen en önemli gelişme İzmir İktisat Kongresi’nde Latin harflerinin kabulü için bir işçi tarafından bir önerge verilmesiydi. Ancak, bu önerge genel toplantıda okunmadan reddedildi. Verilen önergenin yeni gelişmelere zemin hazırlayabileceğini öngören Kazım Karabekir, bu konuda bir demeç verdi ve bir zamanlar bu fikri savunanların şimdi pişman olduklarını beyan etti. Arnavutların alfabe değişikliği noktasında yaptıkları hatayı anlamalarını da örnek olarak gösteriyordu. Ayrıca, Türkçenin güzel bir dil olmakla birlikte harflerinin zor öğrenildiğine dair fikirlerin, tamamen yabancıların telkinleriyle ortaya çıktığını ifade etmekteydi. Ona göre, Latin harfleri kabul edilecek olursa geçmişte yazılmış pek çok kıymetli eser, kütüphanelerdeki binlerce kitap bir anda atılacak, yeni nesil için anlamını yitirecekti. Böylece, Avrupalılar istediklerini almış olacaklar ve diğer Müslümanlara, Türklerin Hristiyan olduğu düşüncesini kolayca aşılayabileceklerdi.¹¹

Kazım Karabekir’in dikkat çektiği gibi, Harf İnkılabı’nı savunanların ısrarla vurguladıkları şey, Arap harflerinin zor olduğu düşün-

8 Celal Nuri, *Mukadderât-ı Târîhiyye* (İstanbul: Matbaa-i İctihâd, 1330), 85-86.

9 Kılıçzade Hakkı, *Hürriyet-i Fikriye* 7-8-9 (20 Mart-27 Mart-3 Nisan 1330).

10 Hüseyin Cahid, “Arnavut Hurûfâtı,” *Tanîn*, 7 Kanun-i Sani, 1325.

11 Kâzım Karabekir, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1923.

cesiydi. Bu düşünce birçokları tarafından kabul edildiğine göre yabancı propagandası işe yaramış ve başarılı olmuştu. Ona göre “alfabe değişikliğinin amacı Türkiye’nin İslâmî Doğu ile olan bağlarını koparmak ve Batı dünyasıyla olan iletişimi kolaylaştırmaktan”¹² başka bir şey değildi.

Kazım Karabekir’in bu demecinden sonra imla ve alfabe meselesi ile alakalı tartışmalar yeniden alevlendi. Hüseyin Cahid, *Resimli Gazete*’de yayınladığı bir yazıda şöyle demektedir: “Biz memleket-te ümmiliği azaltamayız. Çünkü harflerimiz buna mânidir. Çocuklarımız mekteplerde üç sene dört sene çalıştıktan sonra da doğru okuyamazlar. Çocuklarımız değil, hiçbirimiz her kelimeyi doğru telaffuz ettiğimizi iddia edemeyiz. Böyle lisan böyle tahsil olur mu?”¹³ Başka bir yazısında eğitimin iyi sonuçlar vermesi için Latin alfabesinin kabul edilmesi gerektiğini bir daha ifade etmekteydi.¹⁴

1928 yılına kadar Latin alfabesi meselesi sürekli gündemde kaldı. 1927 yılının sonu ve 1928’in başı itibarıyla Latin alfabesinin Türkçeye uyarlanması yolundaki çalışmalar tekrardan hız kazandı. Celal Nuri, Falih Rıfkı, Yunus Nadi, Ahmed Cevad, İbrahim Necmi gibi yazarlar bu konuyu sürekli gündemde tutup çeşitli yazılar kaleme aldılar.¹⁵

Maarif Vekaleti’nin teklifi üzerine “lisanımızda Latin harflerinin suret ve imkânı tatbikini düşünmek üzere bir Dil Encümeni’nin oluşturulmasına” karar verildi. Bu üyeler 26 Haziran 1928’de toplanıp alfabe ve gramer komisyonlarına ayrılarak birer rapor hazırladılar. Komisyonun şöyle bir karar aldı:

...Doğrudan doğruya bugünkü müşterek ve edebi lisanımızın istinad ettiği ince ve mütekamil İstanbul konuşma dilini esas ittihaz ederek bu dile nazari ve amelî cihetlerden en uygun ve elverişli bir alfabe vücuda getirmeğe çalışmıştır. Bu maksadla ibtidâ Latin harflerinin asli değerini istimal edildikleri Avrupa milletleri nezdinde uğramış oldukları tebeddülleri tetkik ederek bugün mezkur harfleri Türkçeye ne suretle tatbik etmenin münasip olacağını azami dikkat ve itina ile düşünmüş sâniyen bazı umdeler tespit ederek bunların mümkün olduğu kadar usûlî bir

12 Geoffrey Lewis, *Trajik Başarı Türk Dil Reformu* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2007), 35.

13 Hüseyin Cahid, “Latin Harfleri,” *Resimli Gazete*, 22 Eylül, 1339.

14 Hüseyin Cahid, “Latin Harfleri,” *Tanin*, 27 Şubat 1340.

15 Levend, *Türk Dilinde Gelişme*, 399.

tarzda tatbiki suretiyle aşağıda arz edeceğimiz harfler sistemine vasıl olmuştur.”¹⁶

Dil Encümeni’ndeki üyeler ve konu ile alakadar olan diğer uzmanların ortak kanaati bu işin tedricî olarak ancak on yıl gibi bir sürede tamamlanabileceği yönündedir. Ancak, Atatürk, Sarayburnu’nda konuya dair yapmış olduğu konuşmada “Arkadaşlar bizim ahenktar zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Anladığımızın asarına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır” ifadelerini kullanarak bu işte kararlı olacağının sinyallerini vermişti. Bu konuşmadan sonra alfabe seferberliği başlatılmış, Dolmabahçe Sarayı’nda örnek alfabe dersleri açılmış ve bu dersler İstanbul Radyosu’nda tekrarlanmıştır. Bundan sonra Dolmabahçe’de konu ile alakalı birkaç toplantı daha yapılmıştır.

3 Kasım 1928 yılında yeni Türk alfabesine dair kanun TBMM tarafından kabul edildi. Kanunun kabulünden sonra, her yerde halk dershaneleri ve kurslar açılarak halka yeni alfabe öğretilmeye başlandı. Diğer taraftan Dil Encümeni çalışmalarına devam etti ve çeşitli okuma ve gramer kitapları yayınladı.

Dil Devrimi’nin bir parçası olan Harf İnkılabı yapıldıktan sonra diğer safhalara geçildi. Dilimize uymayan yabancı kelimeleri atma ve onların yerine Türkçe karşılıklarını bulma meselesi yeniden gündeme geldi. İlk aşamada hacimli bir sözlük hazırlığına girildi. Hazırlanacak olan sözlükte iki noktanın önem arz ettiği görülmektedir: (1) Dilin sınırlarını çizmek ve kelime hazinesini meydana çıkarmak; (2) Dilimize ve yazımıza uymayan yabancı kelimelerin yerine Türkçe karşılıklar bulmak.¹⁷

Dil ile alakalı yapılan çalışmalar devam ettikçe, işin çok daha geniş olduğu anlaşılmıştı. Sadece sözlük değil, etimoloji, gramer, karşılaştırmalı filoloji ve linguistik çalışmaları vb. alanlarda da kapsamlı araştırmalara ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştı. Dil Encümeni’nin bu kadar işin üstesinden gelmesi mümkün değildi. Bunun üzerine, 12 Temmuz 1932 yılında Türk Dili Tedkik Cemiyeti kuruldu. Böylelikle dil ile alakalı çalışmaların tamamı buradan yürütülmeye başlandı.

16 Levend, *Türk Dilinde Gelişme*, 401.

17 Levend, *Türk Dilinde Gelişme*, 407.

Harf İnkılabı'ndan sonra her ne kadar okuma-yazma konusunda seferberlik ilan edilse de önemli sorunlarla karşılaşmıştı. Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e intikal eden aydınlar, bu inkılaptan sonra ciddi bir sarsıntı geçirmişti. Yabancı dil bilenler her ne kadar Latin harflerine aşina olsalar da bir anda okuma-yazma öğrenen çocuklar gibi okurken heceleme, yazarken bir sürü hata yapmak durumunda kalmışlardı. Bu da onların bilinçaltında büyük hasarlar meydana getirmişti. Ayrıca, dönemin gazeteleri de bundan nasibini almış ve tirajları ciddi anlamda düşmüştü. Zira, gazete okuyanlardan resmî bir zorunlulukları olmayanlar yeni alfabeden sonra gazete okumayı bırakmışlardı.¹⁸

Dönemin kültür hayatının önde gelen isimlerinden Dr. Rifat Osman yukarıda zikrettiğimiz sıkıntıları yaşayan aydınların önemli bir örneğidir. O, Harf İnkılabı yapıldıktan sonra, kırk yıldan fazla bir süredir Latin harfleri ile ülfeti olmasına rağmen, yeni alfabeye intibak etmekte sıkıntı çekmekte ve bir paragraf yazmak için bir sürü vakit harcamak zorunda kalmaktaydı.¹⁹ Bu makalede ele aldığımız onun Süheyl Ünver'e yazdığı mektuplar, yaşadığı şaşkınlığın, sıkıntının ve yüzleşmenin en önemli delilleridir. Mektuplarında sıkça inkılaptan sonra o güne kadar yazdıklarının ne olacağını ve gelecekte nelerle karşılaşacağını bilememenin verdiği şaşkınlıktan ve bu işin sonunun nereye varacağını kestirememekten bahsetmektedir.

Rifat Osman Kimdir?

Rifat Osman, 18 Şubat 1874 tarihinde Üsküdar'da dünyaya geldi. Babası Tosyevizade Osman Feyzi Bey, Rusçuk ve Selanik kadılığı görevlerinde bulunmuştu. Rifat Osman, Üsküdar'daki Selimiye İbtidai Mektebi'nde üç yıl okuduktan sonra, Paşakapısı Askerî Rüştiyesi'ne devam etti ve daha sonra 1889 yılında Mekteb-i İdadi-i Tıbbiye'ye kaydoldu. 1899'da Mekteb-i Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun olup, Gülhane Seririyat Hastanesi'nde göreve başladı. Almanya'dan gelen Reider Paşa'nın yardımcılığını ve mütercimliğini yaptı. Ardından röntgen dairesinin şefi oldu. 1903 yı-

18 Rifat Osman Tosyevizade, *Defter 792* (Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Kitaplığı, no. 372).

19 Tosyevizade, *Defter 792*, 350.

linda Edirne Hastanesi'ne doktor olarak tayin edildi. Daha sonra 1915'te İstanbul Haydarpasa Hastanesi röntgen dairesi şefliğine getirildi. Ancak, 1919 yılında sağlık sorunları sebebiyle emekliye ayrılıp Edirne'ye döndü. Edirne'de bulunduğu dönemlerde tıp ile ilgi çalışmalarına ilaveten yörenin tarihine dair çalışmalar da yaptı. Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgal edildiği dönemde kendisine ait birçok kitap, resim, koleksiyon, tarihî evrak yağma edildi. Rifat Osman, 1933 yılında Edirne'de vefat etti.

Rifat Osman doktor olmanın yanında iyi bir tarihçiydi. Tarihle alakalı çalışmalarında çok sabırlı, titizdi ve dikkatliydi. Karşılaştığı bir konu hakkında hemen hüküm vermez, en ince detaylara kadar araştırmalar yapar; mümkünse birinci el kaynaklara, vesikalara ulaşmaya çabalıydı. Rifat Osman, iyi bir ressam olduğu için tarihî bilgileri resimlerle, görsel malzemelerle destekleyerek sunabilme maharetine sahipti. Bu becerisinin bir neticesi olarak Edirne evlerinin sulu-boya ve kara-kalem resimlerini yapmış, şehre ait krokiler, planlar çizmişti. Rifat Osman Edirne Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nin kurucusudur.²⁰

Rifat Osman'ın eserleri şu şekilde sıralanabilir: *Edirne Rehnümâsı*, *Edirne Sarayı*, *Radyoloji*,²¹ *Edirne Evleri*, *Edirne Târîhi*,²² *Edirne'de 25 Sene Tarihi Tedkikler 1362-1929*,²³ *Edirne Evkâf-ı İslâmiye Târîhi*, *Câmiler-Mescitler*²⁴ ve ayrıca *Milli Mecmûa*, *Hayat Mecmuası*, *İstanbul Şehremâneti Mecmûası*'nda çeşitli makaleleri yayınlanmıştır. Bu makalelerden Edirne ile alakalı olanları Ratip Kazancıgil *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*²⁵ adıyla neşretmiştir.

Mektupların muhatabı olan Süheyl Ünver de Rifat Osman gibi hem doktor hem de Türk kültür tarihi ile alakalı çalışmalar yapan önemli bir aydındır. Ünver, kültür hayatımız ve Türk tarihi ile alakalı onlarca kitap, yüzlerce defter ve dosya kaleme almış; bunların yanında resim, minyatür, hat vb. geleneksel sanatlarla da ilgilenmiş

20 Ahmet Güner Sayar, "Rifat Osman," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c35/c350075.pdf/> (eriş. tar. 16 Kasım 2015).

21 Tosyevizade, *Defter* 792, 355.

22 Rifat Osman Tosyevizade, *Edirne Târîhi* (Tarih Kurumu Arşivi, Y/731-1).

23 Rifat Osman Tosyevizade, *Edirne'de 25 Sene Târîhi Tedkikler 1362-1929* (Tarih Kurumu Arşivi, Y/731-2).

24 Rifat Osman Tosyevizade, *Edirne Evkâf-ı İslâmiye Tarihi Camiler-Mescitler* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1999).

25 Ratip Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi* (Edirne: Türk Kütüphaneler Derneği Edirne Şubesi, 1995).

ve bu alanda da yüzlerce eser vermiştir. Yapmış olduğu çalışmalarla kültür dünyamıza büyük katkılar sağlayan Süheyl Ünver'in, eserlerinden bazıları şunlardır: *Uygurlarda Tababet, Selçuk Tababeti (XI-XIV. Asırlar), İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları, Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi, Ressam Levnî: Hayatı ve Eserleri, Fatih Devri Yemekleri, İstanbul Rasathanesi, İstanbul Risaleleri, Türk Oyma Sanatı Katı, Yahya Kemal'in Dünyası, İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehid Olanlar.*

Rifat Osman ile Süheyl Ünver ilk kez 1923'te Hoca Ali Rıza'nın evinde karşılaştılar. Birisi Edirne'de, diğeri İstanbul'da yaşayan bu iki insan dost olup birbirleriyle mektuplaşmaya başladılar. Bu durum, 1933 yılında Rifat Osman'ın ölümüne kadar devam etti. Mektuplardan ilki kaleme alındığı zaman Süheyl Ünver yirmi beş, Rifat Osman kırk dokuz yaşındaydı. Aralarında bu kadar yaş farkı olmasına rağmen sürdürülen bu dostluğu Süheyl Ünver'in tıp ihtisası için yurtdışına gitmesi bile kesintiye uğratmadı. Ünver 1927-29 yılları arasında Paris'te iken dahi bu mektuplaşmalar devam etmişti. Mektuplar II. Abdulhamid dönemi Tıbbiyesi, Balkan Savaşı, Edirne Müdafaası, son halife Abdulmecid Efendi, Mustafa Kemal'in Edirne ziyareti, İsmet İnönü, Rıza Nur'un yurtdışındaki hayatı, Hoca Ali Rıza'nın Atatürk'e suikast ile alakalı olarak yargılanması gibi dönemin siyasi olayları hakkında bilgiler içermekle beraber Mimar Sinan, Ressam Amadeo Preziosi, Babinger, Ressam Seyyid Bey, Muallim Reider, Hoca Ali Rıza, Âkil Muhtar, Ahmed Refik vb. tıp ve kültür hayatında öne çıkan isimler hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu kadar geniş yelpazedeki konular hakkındaki malumatları iki kültür adamı mektuplar aracılığıyla birbirlerine iletmış ve fikir alışverişinde bulunmuşlardı. Süheyl Ünver bir araya getirip ciltlettirdiği bu mektupların başına şu notu düşmüştür:

Rifat Osman Bey merhum benim çok sevdiğim ve hürmet ettiğim kıymetli üstadlarımdandır. Kendisiyle bu on sene zarfında çok mektuplaştık. Bu mektupların nazirini [benzerini] başka kimseye yazmamıştır. Merhum en ziyade bana yazardı. Bu çok kıymetli mektupların kaybolmasını ve dağınık bir halde durmasını gönlüm arzu etmedi. Hepsini sıra ile bir araya getirerek ciltlettim. Okuyacaklar, Rifat Bey'in güzel fikirlerinden müstefid olacaklardır. Hem de merhumun bu on senelik eseri zayi edilmemiş oldu.²⁶

26 Tosyevizade, *Defter* 792, 1.

Kasım 1928 yılında Harf İnkılabı resmen kabul edildiği zaman Süheyl Ünver, Paris'te eğitimine devam etmekteydi. Rifat Osman, Ünver'e yazdığı mektuplarda bu inkılabın oluşumu, inkılap sonrasında neler yaşandığı hakkında onu sürekli bilgilendirip Türkiye'de yaşanan gelişmelerden haberdar etmişti. Bunları yaparken konu ile alakalı olarak neler düşündüğünü de ifade etmekten geri durmamıştı. Bu mektuplar Cumhuriyet'in ilk on yıllık döneminin, siyasi ve kültürel değişimlerinin önemli bir bölümüne şahitlik etmektedirler.

Rifat Osman'ın Harf İnkılabı'na Dair Düşünceleri

Rifat Osman'ın Harf İnkılabı ile alakalı olarak yazdığı mektupları dikkatle incelediğimizde onun birbirini takip eden üç dönemde farklı görüşler ortaya koyduğunu görürüz: (1) Harf İnkılabı'na Karşı Çıktığı Dönem, (2) Harf İnkılabı'nı Benimsediği Dönem, (3) İnkılapla İlgili Çeşitli Endişelerinin Ortaya Çıktığı Dönem. Aşağıda bu başlıklar detaylı olarak ele alınacaktır.

Harf İnkılabı'na Karşı Çıktığı Dönem

Bu dönem Cumhuriyet'in kuruluşundan hemen sonraki dönemdir. Bu dönemde hükümetin Harf İnkılabı ile alakalı herhangi bir girişimi söz konusu değildi. Fakat, dönemin aydınları arasında konu ile ilgili tartışmalar yaşanmakta, çeşitli makale ve köşe yazıları kaleme alınmaktaydı. Hüseyin Cahid, Kılıçzade Hakkı gibi isimler Arap harflerinin değiştirilmesi gerektiğini ve bu harflerin geri kalmamıza neden olduğunu ifade eden yazılar neşretmeye devam etmekteydiler.

Bu bağlamda Hüseyin Cahid, 27 Şubat 1340 (1924) tarihinde *Tanîn*'de "Necât Yolu" adıyla bir yazı yayınlamıştır. Burada okuma-yazmayı yaygınlaştırmanın en kolay yolunun Latin harflerinin kabulü olduğunu söylemektedir. 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Yasası'nın ardından 6 Mart 1340 (1924) tarihinde "Latin Harfleri" ismiyle *Tanîn*'de yazdığı diğer bir köşe yazısında ise bu yasanın verimli olması için Latin alfabesinin kabul edilmesi-

nin şart olduğunu belirtmektedir. Az zamanda çok yol alınması için bu alfabenin kullanılmasının gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır.

Tartışmaların devam ettiği bu dönemde Nisan 1340 (1924) tarihinde Rifat Osman, Ünver'e yazdığı bir mektubunda Hüseyin Cahid'in bu düşüncelerine karşı çıkmakta ve Arap alfabesi ile devam etmenin daha doğru olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, alfabe değiştirmekle ilerleme arasında bir alaka yoktur; eğer öyle olsa idi, dünyaya hükmeden Osmanlı'nın Arap harflerini değil başka bir alfabeyi kullanması gerekirdi:

Latin harflerinin ticarete faidesi olur imiş. Onun için İspanyollar Fransa'nın yanında Fransa'ya nispetle lâ-şey' olarak kaldılar ve onun için bir asırda İspanya'nın yirmi misli müstemleke kaybettiler. Harfleri Latin harfleri olduğu halde Avusturya İmparatorluğu'na uğurlar olsun. Türkiye de harfleri Latin harfi olmadığı halde azamet-i istiklâlini kurtardı. Harflerimizin evvel ve ahir söylediğimiz bir günahları vardır ki o da okutucu harflerin yoksunluğudur. Bir heyet-i ilmiye bunları ıslah etti mi oldu bitti. Cahid Beyefendi'ye tesadüf ederseniz dersiniz ki: Araplar Endülüs'e gidip cahil Avrupa'yı okutur iken Garbiyyûn'un harfleri Latin harfi idi. Araplar makhûren İspanya'dan kaçır iken harfleri fütuhattaki gibi yine Arap harfleri idi. Bir Sinan Süleymaniye'yi yapar iken bir Süleyman Viyana'yı kuşatır iken harflerimiz ne ise Tuna'dan İstanbul'a kaçır iken de o idi.²⁷

Rifat Osman, Ünver'e gönderdiği 17 Haziran 1928 tarihli mektubunda Latin alfabesi kabul edilse bile gayri resmi yazışmalarında, mektuplarında eski alfabeyi kullanmaya devam edeceğini belirtiyordu. Çünkü daha önce Enver Paşa tarafından yürürlüğe konulan *hurûf-ı munfasıla* meselesinde oldukça fazla sıkıntı yaşamıştı. O, Latin harfleri karşısında göstermiş bu olduğu menfi tavır nedeni ile kendisinin gerici, yenilik aleyhtarı olarak yaftalanmaması gerektiğini söylüyordu. Çünkü, kendisi memleket için faydalı olacağına inandığı her yeniliğin savunucusuydu.²⁸

Rifat Osman, Harf İnkılabı'nın kabulünden önce Mart 1928 tarihinde yazdığı bir mektubunda ise milletleri oluşturan temel unsurun dil ve tarih olduğunu ancak milli bir amaç için de olsa bir dilin heba edilmesinin içini acıttığını söyler. “Lisanı olmayan milletin istiklali de olamaz!” veya “Tarihi, edebiyatı olan her millet müstakil hür olmalıdır!” suretlerinde son asırlarda ihdas olunan desâtir-i hukûkiyyede büyük bir hak vardır. Bilmem ama memleketimizde

27 Tosyevizade, *Defter* 792, 65-66.

28 Tosyevizade, *Defter* 792, 310.

Latin harfleri kabul olunursa çok mahzun olacağım gibi. Tarih sevenler hayliden hayli muhafazakar olacaklarından –bilemem ki bu husus da, bu cihet de alakadar ve müessir midir?”²⁹

Ağustos 1928 tarihinden itibaren Latin alfabesinin kabulü yönünde ciddi adımların atılmaya başlandığı görülmektedir. Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Gülhane Parkı’nda vermiş olduğu bir eğlencede yeni Türk alfabesinin kabul edileceğini ilan etti. 16 Ağustos 1928 tarihinde yeni harflerin yaygınlaşması için her mahallede bir dersane açılmasına karar verildi. Tüm hızıyla devam eden çalışmalar gazeteler vasıtasıyla yakından takip eden Rifat Osman, Temmuz 1928 tarihli bir mektubunda, meselenin artık sona doğru yaklaştığını, ancak, yeni alfabedeki bazı meselelerin halen çözülmediğini ve çeşitli müzakerelerin devam ettiğini söylemektedir: “Gönderdiğim gazetelerde okuyacağın vech üzere Latin hurufatı meselesi henüz meydanda değil, Ankara’da müzakerede. Kimse bir şey bilmiyor. Bilahare elifbadan sonra grameri, kamusu yapılacak. Herhalde bu günlerin işidir. Hükümet bu hususta müteenniyâne hareket ediyor ki başka türlü hareket etmek de mümkün değildir. Bence bu inkılabın en müşkil bir cephesidir.”³⁰

Harf İnkılabı’nı Benimsediği Dönem

Atatürk, Harf İnkılabı TBMM’de onaylanmadan önce, Gülhane Parkı’ndaki programda inkılap ile alakalı açıklamalar yaparak konuya dair çalışmaların nihayetlendiğini göstermek istemişti. Bu açıklamalar alfabe meselesinde bir dönüm noktası oldu ve ülke çapında seferberlik başlatıldı. Bütün devlet görevlileri bu iş için görevlendirildi. Dolmabahçe’de başlatılan alfabe dersleri tüm yurda yayılıp bütün devlet memurlarına yeni harflerle alakalı kurslar verildi. 16 Ağustos’ta alınan bir kararla yeni alfabenin yaygınlaşması için her mahallede bir dersane açılması kararlaştırıldı ve bu dersaneler için özel olarak *Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi* bastırılıp dağıtıldı.³¹ Bu çerçevede 1928 senesinin yazında öğret-

29 Tosyevizade, *Defter* 792, 285.

30 Tosyevizade, *Defter* 792, 324.

31 Cafer Uslu, “Osmanlı Alfabe Tartışmaları ve Latin Alfabesinin Kabulü Süresince Mustafa Kemal’in Çıktığı Yurt Gezileri,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi* 55 (2014): 277-302.

menlerin Latin harflerini öğrenmeleri için kurslar düzenlendi. Rifat Osman, bu mesele ile alakalı olarak Süheyl Ünver'e yazmış olduğu 3 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli mektubunda kurs işlerinin bitmediğini, ayrıca yeni harflerle basılacak kitapların da henüz tamamlanmadığını belirtmektedir: “İlk mektepler 15 Teşrin-i Evvel’de açılacak; zira muallimlerin yeni harfler kursları işi henüz ikmal olunmadığı gibi mekteplere mahsus en acil kitapların yeni harflerle tab’ları da devam ediyor.”

Bütün bunların yanında gazeteler de artık başlıklarını yeni harfler ile vermeye başlamışlardı. Yine dönemin önde gelen *Akşam*, *Milliyet*, *Cumhuriyet* gibi gazeteleri yeni harflerle yazı dersleri yayınlamışlar, hatta *Milliyet* gazetesi bu derslere ek olarak yeni harflerle günlük bir fıkra neşretmişti. Rifat Osman, 4 Ağustos 1928 tarihli mektubunda Harf İnkılabı’nın henüz ilan edilmediğini, ama gazetelerin yavaş yavaş yeni harfleri yayınlamaya başladıklarını söylemektedir.³² Alfabe değişikliği konusunda hükümetin kararlı olduğunu anlayan Rifat Osman, daha önce göstermiş olduğu muhalif tavrın yerine artık Latin alfabesini benimseyici bir tavır sergilemeye başlamıştı. Ancak, yeni alfabenin nasıl olacağı konusu tam netleşmediği için hâlâ zihninde bazı şüpheler vardı.

Ağustos 1928 tarihinden itibaren Latin alfabesine dayanan yeni Türk alfabesi ile alakalı olarak başlatılan seferberlik ülke çapında hummalı bir faaliyetin sergilenmesine neden olmuştu. Bütün ilkokul öğretmenleri için alfabe kursları açıldı. Bundan haberdar olan Rifat Osman da Ağustos ayı itibarıyla kızına Latin harflerini öğretmeye başlamıştı. Kendi ifadesine göre, kızı Mihrinaz ve eşi Zehra okuma-yazmayı bu alfabe sayesinde kolayca sökmüşlerdi. Bu düşüncesini birçok mektubunda dile getirmektedir. Örneğin 18 Ağustos 1928 tarihli mektubunda Mihrinaz ile ilk dersi yaptığını söylemektedir: “Ben de bugün Mihrinaz’a ilk defa olarak Latin harflerini başlattım; ilk dersi ‘a, o, u, i’dir. Bütün ilk mektep muallimlerine elifba kursu açıldı.”³³ Rifat Osman Fransızca bildiği için Latin harflerine aşinaydı; bu sayede yeni alfabeye hemen uyum sağlayabileceğini düşünmüş ve kızının da bir an evvel yeni yazı öğrenmesini arzu etmişti.

Rifat Osman, eski harfleri öğrenmekte zorluk çeken kızı Mihrinaz’ın çok kısa sürede bu yeni harflere alıştığını ve okumayı

32 Tosyevizade, *Defter* 792, 395.

33 Tosyevizade, *Defter* 792, 393.

çabucak söktüğünü ifade etmektedir: “Mihrinaz ve hatta Zehra Latince harflerde alıp yürüdüler. Hele Mihrinaz’ın kaligrafisi de güzel olacak. Ben de süratle yazacak derecelerde alıştım ve öğrendim.”³⁴ Rifat Osman kızının yeni harfleri çabucak öğrenmesinden çok mutlu olmuştu. Onun okuma-yazmayı çabucak öğrenmesi için elinden gelen her şeyi yapıyor ve her gün düzenli olarak Mihrinaz’a ders veriyordu: “Mihrinaz el yazısı harfleri ikmal ettiği gibi Türkçe cümleleri Latin harfleriyle yazmağa da şöyle böyle başladı. Dün akşamdan itibaren el yazısı majüskül harflerden ders veriyorum ki onlardan da on harfi güzel öğrendi. Gelecek hafta da matbaa harflerini öğrenmeğe başlayacak.”³⁵

Rifat Osman, 28 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli mektubunda Arap alfabesi ile alakalı görüşlerini tamamen değiştirmiş gibi gözükmektedir. O da Arap alfabesinin öğrenilmesinin çok zor olduğunu, eskiden insanların bu harfleri öğrenirken büyük zorluklar çektiklerini ifade etmeye başlamıştı. Ona göre bu zorluk bize ait olmayan bir alfabenin kullanılmasından kaynaklanmıştı. Halbuki, Türklerin en eski alfabelerinde sesli ve sessiz harf ayrımı zaten vardı:

...Bakalım bu yeni harflerle ne hatve atacak? Yeni harflerle yaptığı tahrir ve kıraat muvaffakiyeti eski harflere nispetle Almanların dediği gibi “kolossal!” [kocaman, devasa]. Meğer bizler neler çekmişiz, neler! Mihrinaz eski harflerle üç senede alamadığı kudreti yeni harflerle bir ayda kazandı ve “Bunlar daha kolay!” diyor. Zavallı çocuk mesela “Ali” kelimesini “Abi” yazıyor da “Mahmûd” kelimesini de “Mahmûd” yazacak iken “Mhmûd” yazıyor ve okutucu harflerin mevki ve adedini bu harflerin klişelerine uydurmağa uğraşıyor idi; şimdi vazgeçirdim. En eski Türk harflerine dair Necip Asım Bey’in bir eseri vardı, onu kütüphanemde buldum. *Orhun Abideleri* ünvanlı bu eser en eski Türk harflerinden bahsediyordu. Sibiryâ’da Orhun nehri sahillerinde bulunan biri kırık, diğeri sağlam iki sütundan oluşan bu yazı en eski Türk edebiyatını da gösteriyor. Bu kitaptan bir nüsha senin için aratıyorum. Onu saklayacağım. Bunlar 1790-1791 senelerinde Finlandiya ulemasından Mösyö Haykel tarafından bulunmuş ve bilahare inkişafına da Mösyö Toms namında bir zat ile Rus Türkçülerinden meşhur Radlof’un 1891’deki mesaisi sebep olmuş. Bu eser Hunların bir kısmı olan Tu-Kieler’e ait. Tafsilatı eserde uzun. Hülâsa etsem böyle birkaç tabaka kağıt tutar. Yalnız şurasına işaret edeceğim ki Milad’ın altıncı asrından evvel başlayan bu koca ecdadımız elifbada sâitlerle [sesli] sâmitleri [sessiz] ayırmışlar.³⁶

34 Tosyevizade, *Defter* 792, 338.

35 Tosyevizade, *Defter* 792, 347.

36 Tosyevizade, *Defter* 792, 356.

Rifat Osman, daha da ileri giderek Latin Alfabeti ve Göktürk Alfabeti'nin birbirinin benzeri olduğunu, bunun temel nedeninin ise her ikisinde de sesli, sessiz harf ayrımı olduğunu söylemektedir. Ona göre Latin alfabesinin kökeni Asya'dır. Bundan dolayıdır ki, bu alfabe bizim alfabemiz sayılmaktadır. Öyleyse bize ait olan bu alfabe kabul etmemizin bir mahzuru yoktur:

Ben bu yüksek ruhlu zeki Türklerin hayranıyım. Gerçi bunlar kısmen Çin harflerinden mülhem iseler de bu da bir fazilettir. Harflerin en bariz güzelliği sâitleri oluşu ve bir de mufassal yazılmalarıdır. Yalnız satır tertipleri Çince gibi amûdî olup satırlar amûd ve birbirlerine muvazi olmak üzere sağdan sola gidiyorlar. Herhalde Doktor Rıza Nur Bey'in bu harfler hakkında malumatı olacaktır. Bu halde biz Latin harflerini değil en eski Türk harfleri üzerinde yürüyoruz. O Latin harfleri ki menşelerini Asya'dan alıyorlar. Ben daima sana demez miyim ki: Güneş daima Şark'tan doğar! Yalnız bir cihet var ki, eski harflerle bir sütun olan bir makale yeni harflerle bir buçuk oluyor. Geçenlerde eski ve yeni harflerle dizilmiş bir gazete makalesinin satırlarını saydım; birincisi 122 satır, diğeri 144 idi. Buna da bittabi sâitlerin varlığı sebep oluyor.³⁷

Yeni Harflere Alışma Süreci ve Mektup Alıştırmaları

Harf İnkılabı'nın ilan edilmesinin ardından Rifat Osman ile Süheyl Ünver'in mektuplarında eski alfabe kullanmaya devam ettikleri görülmektedir. Bazı mektupları yeni alfabeyle alışmak amacıyla Latin harfleri ile kaleme almışlardı. Bazen bu mektupların tamamı, bazen de bir kısmı Latin harfleriyle yazılmıştı. Yeni harflerle yazdıkları mektuplarda birbirlerinin hatalarını düzeltmeyi de ihmal etmiyorlardı. Böylelikle Rifat Osman yurtdışında bulunan Süheyl Ünver'i de yeni harflere hazırlamış oluyordu. Bu konuda yaşamış oldukları sıkıntıların daha iyi anlaşılması için Rifat Osman'ın Süheyl Ünver'e göndermiş olduğu Latin harfli mektuplardan bazıları herhangi bir değişiklik yapılmadan burada alıntılanmıştır:

20.VIII.1928-Edirne
Ziyade böyle olacak galiba (ziyade)
Aziz çömez³⁸

³⁷ Tosyevizade, *Defter* 792, 356.

³⁸ Rifat Osman, Süheyl Ünver'e hitap ederken çoğunlukla "Aziz çömez" veya "Sevgili çömez" ifadelerini kullanmaktadır. Rifat Osman, Seyyid Bey'in kendisini "son çömezimdir" diye takdim ettiğini söylemekte ve velinimetinin kendisi için kullandığı bu ifadeyi beğendiğinden Ünver'e hitap ederken ➤

Artık Latin harfleri tamamen tebellür etdi. Ben de bu gün sâna bu harfler ile bir mektub yaziorum; fakât oldoukca güç. Ben ki 40 seneden zıade bu harflerle ülfet etmiş oldığım halde satırlar kolay gitmior; bunun sebebi sesli harflerin bir sürü işaretli olmasidir. Şu altı satiri yazinciya kadar sarf etdigim vakit zarfinda eski harflerle belki yirmi satir yazardim. Ya bü harfler hiç bilmienlere daha güç gelecek. Sana gönderdigim elifbenin bir eşi de önümde duriyor; belki bazı yanlışlar da yaptim.

Leffen bir makale daha gönderiyorum. Onun mütalaasıyla da yeni harfler hakkında biraz daha malumat edinmiş olacaksın. Her işin evveli güç olur. Fakat çok temenni ederim ki birtakım kaideler ihdasıyla mesele iğlak olunmuş. Yeni elifbâda yalnız gözüme noksan gibi görünen cihet hemzeli hecelerdir. Mebde' gibi. Bakalım onlara da nasıl bir suret- hal bulunacak veya bulundu da henüz haberimiz yok.

Esas i'tibari ile (i' bu işaret 'ayn' ve hemze yerine müstamel) Latin harflerini bildi-gim için bana o kadar vahşi gelmez. Resmi bir alfabenin in-tişarini bekliyo-rim. Sana da bir tane gönderece-gim. Bou işin en fena çiheti yazıları okumakda.

'ı' hafif [ince], 'i' sakil [kalın]; halbuki ben hafif 'ı'lara da nokta koymuşum. Onları tashih ettim, çizgiler onlarındır.³⁹

Rifat Osman, Latin harfleri ile kaleme almış olduğu bu mektubu çok zorlanarak yazdığını söylemekte ve bunun yerine eski harflerle yazmış olsa çok daha fazla ve yorulmadan yazacağını ifade etmektedir. Ayrıca, daha gramer kaidelerinin tam netleşmediğinin de altını çizerek. Örneğin hemzenin nasıl yazılacağı henüz belli değildir:

Sana leffen dünki gazeteden çıkardığım son model elifbayı takdim ediyorum. Ahenktar bir lisan olan Türkçede "a" hafif ve sakil tegannilidir. Bu elifbaya göre bildiğimiz hafif "a" ile yazılan "Kemâl" kelimesi dili dönmez bir Bulgar telaffuzuyla "Kemal" olacak. Mesela "levâzım" kelimesindeki hafif "va" bir Arnavut aksanıyla "levazım" e dönecek. Elifbayı tedkik eder isen bu noksanı bulursun. "el-Aceletü mine'ş-şeytan" olsa olsa budur. Galiba sopayı hazırlıyor ve perdenin sağ köşesinden görünmeye başlıyorsun... Allaha ismarladık ben de gidiyorum...⁴⁰

kullanılmaktaydı. "Gariptir ki iftirakımızla [ayrılığımızla] başlayan muhaberatımızda kullandığım muhtelif hitaplarım içinde en ziyade sevdiğim 'çömezim' kelimesidir. Çünkü cenâb-ı üstad Seyyid Bey merhum beni ahibbâsına takdim eder iken 'son çömezimdir' der idi. Bahusus sevilen bir 'çömez' bizim milli ananelerimizde evlattan daha muteber ve kıymettardır. Nitekim merhum beni o suretle yetiştirdi." (Tosyevizade, *Defter* 792, 99.)

39 Tosyevizade, *Defter* 792, 338.

40 Tosyevizade, *Defter* 792, 341.

Rifat Osman bu mektubunda Süheyl Ünver'e en son yayınlanan alfabeden gönderdiğini söylemektedir. Ancak ona göre bu alfabede dil ile alakalı çeşitli sıkıntılar vardır. Harf İnkılabı'nın aceleye getirilmesini hicveden Rifat Osman, acele işin şeytandan olduğunu ve bu işin de aceleye getirildiğini ifade etmektedir:

Latin harfleriyle yazdığın satırlarda oldukça bariz ve tatlı sert içimli hatalar var. Gördüklerimi daha doğrusu görebildiklerimi sıra ile yazıyorum: facat= fekat olacak idi, cartlar kartlar olacakken cartlar olmuş, olamamış=olamamış “i” hecesi için “ı” “kaldın”daki gibi ve “i” “geldim”deki gibi iki “i” sadalı hafif harf varken heceyi kalınlaştırmak için “ı”lar üzerine “v” bu işareti koymağa lüzum yok. Ya bu “ı” veya bu “i” “alınacak”taki gibi. “Bukün” de doğru değil galiba “bughün” yazılacak.⁴¹

Gramer ile alakalı kaideler belirlenmediği için yazılan metinlerde de ne gibi hatalar olduğu konusunda kesin bir malumat yoktur. Rifat Osman, Süheyl Ünver'e nerelerde yanlış yaptığını anlatır lakin bazen o da ihtimalli ifadeler kullanır:

Geçen mektubundaki arzuna tevfikeyn biraz da yeni harflerle birkaç satır yazacağım; fakat herhalde hatalarım vardır. Zira henüz uzun uzadıya meşgul olacak kadar vaktim yok.

Son mektubunda saray panoramasının fotoğrafını yaptırarak olur isem seni unutmamaklığımı yazıyorsun; inşallah o günlere gelelim de alt tarafı kolay.

Yeni yazıdaki “tîr” ve “dîr” hakkında malûmat soruyor-idin. Öğrendiklerimi işte yazıyorum: Şu harfler yumuşak itibar olunmuşlardır: f,t,k,ç,ş,h,p. Bunları kolay-ca ezberlemek işin de şu kaideyi bir arkadaşımız düşünmüş “Çift Haseki Paşa” khelimelerinin yalnız sedasız harflerini alıyor bu harflerden birile biten khelimelerden sora “tîr” yazılacak; mesela aç-açtır, raf-raftır, esas-esastır gibi. Hele senin için bu khelime daha munis “Haseki” khelimesile ülfetin pek çoktur.⁴²

Süheyl Ünver, Rifat Osman'dan yeni harflerle yazı yazmasını istemiş olacak ki, o da az da olsa Latin harfleri ile birkaç cümle yazmayı ihmal etmemiştir. Ancak, peşinen hatalarının olabileceğini de söyler. Sonra öğrenmiş olduğu “ünsüz sertleşmesi/uyumu” kuralını anlatır ve buna dair örnekler verir:

41 Tosyevizade, *Defter* 792, 342.

42 Tosyevizade, *Defter* 792, 344.

Yeni harflerle ve yazı makinasıyla yazdığın mektubu derin alakalarla okudum. Hatalarının cümlesini görecektir kadar henüz şumullu vukuf ve malumatım yok ise de görebildiğim bazı kusurlara işaret edeceğim. Gördüğünüzü şöyle yazmışsın: “kördükünüz.” Galiba burada her iki “k” olmayacak “g” ile yazılıp üzerlerine “~” işareti konulmak suretiyle yumuşak bir “g” lazım idi; “gördüğünüz” gibi. Bu hata “döndüğüm” kelimesinde de devam ile “k” ile yazılmış. Yeni usulde telaffuz gibi yazmak şart imiş. Bu halde vereyim “vireyim” değil belki “vereyim” olacak. Başkaca bir yanlış görmedim. Belki yok ve belki ben bulamıyorum; fakat galiba yok. Mamafih dediğin gibi kamus olmadıkça her şey yol-suz olur. Kamussuz bir lisan pusulasız gemidir. Vaktiyle Fransızlar da kamuslarını tedvin etmeden böyle karanlıklarda kalmışlardı. Mesela Cumhuriyet gazetesinde yeni Türkçe hocalığı yapan Kemal Salih Bey isminde bir zat 11 Eylül tarihli kırmızılı, siyahlı ve acemilere mahsus elifbâ harflerinde cep resiminin altına “cep” yazmış. Halbuki “ceb” olacaktı sanırım. Zannederim ki “cep” demediğimiz gibi “Cepimdeki kutuyu ver!” de dediğimiz yoktur. Geçen gün biri de “lamba”yı “lampa” yazmıştı. Mürettib hatası denilmekte ve biçare mürettibler “Vur abalı-ya” sopa muhabbetinde.⁴³

Rifat Osman, Ünver’in mektubundaki gramer hatalarını bilgisi ölçüsünde tashih edeceğini söylüyor ve kendisinin de henüz tam anlamıyla gramer kaidelerini bilmediğinin altını çiziyordu. Fakat bu kaideleri bilmeyen sadece kendisi değildi. Gazetelerde yayınlanan yazılarda da gramer hataları yapıldığını belirtmekte ve bir dil için en önemli şeylerden birisinin kamus olduğunu ve bir an önce Türkçe kamus yazılması gerektiğini ifade etmektedir:

24 Eylül 1928 tarihli mektubunu aldığıma kartlarımda işaret etmişidim; şimdide cevap yazmaya başladım; bakâlim kaç gün sora bitecek. Mektubun Zia Beye a’id olan satırlarını kendisine okûduma çok sevindi. Senin tavsiyelerinin vusullerinden evel ben zaten Zia beye karşı mümkün olduğu kadar sempatisine olmuşdım. Sevilmeğe lâyık olan insanların yüzlerinde nurani bir hareketi mahsusa his olunur. Rahmetli babamın şu sözünü her vakit tahattür ederim: “Oğlum! Bir insanı ilk gördüğün zaman gözlerine sevimli gelecek olursa mutlakâ eyi bir adamdır; eğer için hoşlanmazsa mutlakâ fena değil dahi olmasa behemehal bir fena tarafı vardır.” Kirk senden beri bunun aksini görmedim. Biçare henüz hastanede yatıyor, valde ve hemşiresi Kırklarelindeler, bir ev tutup, yerleşib kabine filan tanzim edemedi. Edirne’de 1339 dan beri binlerce hane yıkıldı için ev bulmak güç oluyor. Sen bana deyil icab eden tavsiyeleri ona yaz. Zannederim ki Zia beyde belki anlamıştır.

43 Tosyevizade, *Defter* 792, 344.

(1-Teşrineevel 1928- 16 saat)

Zia Bey yarım saat evel bana eve gelmişti. Biraz şouradan buradan konuşduk, biraz evel giddi; yarın derse başlayacak, benim notlarımı ve birazda vazifeye aid direktifler verdim gitdi.⁴⁴

Rifat Osman, Fransızca bildiği için Latin harflerini daha kolay öğreneceği kanaatindeydi. Ancak, kabul edilen alfabede bazı değişiklikler yapıldığı için çeşitli sıkıntılar yaşadığı hem mektuplarında yaptığı yanlışlardan hem de söylediği sözlerden anlaşılmaktadır. Özellikle sesli harflerin noktalı olması ona bir hayli zorluk çıkarmaktaydı. Fransızca bildiği için yarım asra yakın bir süreden beri bu harflerle ülfeti olmasına rağmen yeni harflerle yazmakta büyük güçlük yaşamaktaydı. Kendisinin de belirttiği gibi Latin Harfleri ile yazı yazmak onu çok yormaktadır:

Latin hurûfâtıyla kırk beş seneden ziyâde ülfetim olduğu halde şu beş on satırı yazarken adeta yoruldum. Bilmem ama baştan harfleri öğrenenler için daha zor olacaktır. Belki Fransızcanın sadâlı sadâsız harflerini bildiğimizden bizlere güç gelecek. Zira hayliden hayliye fark var. Mesela “yazıyor” kelimesini yazarken evvelâ elim “yazior” şekline gidecek Fransızcanın sadâlı harflerini alıyorum ve sonra ricat ediyorum ki bu da kaleme ve dimağa bir güçlük veriyor.⁴⁵

Yaşanan bu sıkıntıların temel nedeni Avrupa'dan alınan Latin alfabesinde yapılan değişikliklerdir. 1926 yılında *Dil Heyeti* veya *Dil Encümeni* adıyla dil uzmanlarından oluşan bir heyet oluşturuldu. Bu heyetin oluşturulmasının sebebi yeni Türk Alfabesi'nin hazırlanması ile alakalı çalışmalar yapmaktı.⁴⁶ Yaklaşık iki yıllık bir çalışma yapan komisyon *Elifbâ Raporu* adıyla bir rapor hazırladı. Bu raporda Latin harflerinin ses kıymetleri, Avrupa'da kullanılan Latin asıllı alfabelerdeki harfler, bu alfabelerdeki harflerin şekilleri ve ses kıymetleri, Türkçeye mahsus Latin harflerinin seçilmesi ve bu konuda uyulacak esaslar, Türk Alfabesi'ni teşkil eden harflerin çeşitli dillerde karşılıkları gibi konular yer almaktaydı.⁴⁷ Dil Heyeti, Türk Dili'nin özelliklerini dikkate alarak yeni bir alfabe hazırladı. Bu alfabe ikili (ch), üçlü (sch) şekillere değil tek harfli yazı sistemine dayalı olup, onda her sese tek karşılık verilmiş-

44 Tosyevizade, *Defter* 792, 351.

45 Tosyevizade, *Defter* 792, 344.

46 Erdal Aydoğan-Yücel Çil, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi* (Erzurum: Taş Medrese Yayınları, 2010), 369.

47 M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi* (Ankara: Türk Dil Kurumu, Ankara 1973), 61.

tir. Bunun sonucunda Latince de bulunmayan c, ç, ş, ğ, j gibi harfler de eklenerek yeni ve milli bir alfabe oluşturulmuştu.⁴⁸

Yeni Harflerle Alakalı Neşredilen Gramer Kitapları ve Sözlüklerin Takibi

Yeni harflerin kabulü ile beraber yeni sözlükler yayınlanmaya başladı. Özellikle Dil Encümeni bu konudaki çalışmalarına hız vererek çeşitli alfabe ve gramer kitapları neşretti. *Muhtasar Türkçe Gramer, Yeni Türk Alfabesi, İmlâ Lügati, Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi* yayınlanan eserlerden bazılarıdır.⁴⁹

Atatürk'ün isteği üzerine Osmanlıcadan Türkçeye karşılık arama programı hızlandırıldı ve *Karşılık Arama Kılavuzu* oluşturulması kararlaştırıldı. Buna göre, her gün *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde 10-15 yabancı kelime ilan edilecek ve bunların öz Türkçe karşılıkları yine aynı gazetede neşrolunacaktı. Mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla, bu öz Türkçe meselesi Rifat Osman'ın canını sıkımsı. Zira, mektuplarda sürekli olarak kullanmış olduğu Arapça ve Farsça kelimeleri terk etmenin kendisine çok zor geldiğini ifade etmektedir.⁵⁰

Harf İnkılabı'nın ardından gelen dil seferberliği neticesinde sözlük çalışmalarının yanında mevcut dilimizin sınırlarını çizmek ve kelime hazinemizi ortaya koyabilmek için öğretmenler aracılığıyla halk ağzından söz derleme işlemi başlatılmış; bunun ardından I. Türk Dil Kurultayı gerçekleştirilmişti. Bu kurultay tarafından Lügat-İstilah, Gramer-Sentaks, Derleme, Linguistik-Filoloji, Etimoloji ve Neşriyat kolları kurulmasına ve bu alanlarla alakalı yayınlar yapılmasına karar verilmişti.⁵¹ Rifat Osman konu ile alakalı olarak neşredilen gramer kitaplarını, sözlükleri, imla kılavuzlarını, gazete numunelerini takip etmekte ve bu eserlerden birer numune de Süheyl Ünver'e göndererek onun bu meseleden uzak kalmamasını sağlamaya çalışmaktaydı:

48 Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi* (Ankara: Savaş Yayınevi, 1990), 270.

49 Levend, *Türk Dilinde Gelişme*, 403-404.

50 Tosyevizade, *Defter* 792, 368.

51 Levend, *Türk Dilinde Gelişme*, 415.

Cidden müteessir oldum Süheyl! Maa-hâzâ ben katiyen klasik bir etüt yapmadım, bilhassa gazeteleri kolaylıkla okuyorum, sen de avdetinde olgun bir suret-i avdet et. Maa-hâzâ sık sık oku. Şurasına da işaret edeyim ki gazetelerde çok imla hataları var. Karîben sana Dil Encümeni'nin bir küçük gramerini göndereceğim. Ondan şaşma: henüz birinde gördüm, ısmarladım. Matbaa-i Milli her tarafa yetiştiremediğinden ne benimki ve ne de seninki gelmediler. Gelince postaya vereceğim. Latin hurufatıyla Türkçe meşgalesini avdetine talik edecek kadar meselenin i'zâm olunacak, bilhassa senin için bir ciheti yoktur. Mamafih gazetele-ri oku! Fransızca Cumhuriyet burada yok, Türkçesini bile okuyan on bir kişiyiz. Çünkü buraya yalnız bir kişi o da abone olanlara Türkçe gazeteler celbettiğinden okuyanların adedlerini bundan biliyorum. Hele şimdi okuyucuların mikdarı daha azalmış imiş. Zira köşede bucakta gazete okuyanlar-ki yeni harfleri okumak için resmî bir zarurete tabi değildirlere bittabi yeni harflerden dolayı gazete mütalaasını bıraktılar. Birini biliyorum ki okutup dinliyor ve katiyen yeni harfleri okuyamayacağını söylüyor ve "Ne yapayım aklım almıyor" diyor. "Gel okutayım" dedim. "Kırkından sonra seza mı" dedi. Halbuki bu adam günde dört beş nev' gazete okur bir tiryakisi idi.⁵²

Rifat Osman, Süheyl Ünver'e materyal göndermekle kalmayıp, ayrıca Latin Harfleri ile alakalı olarak yaşanan siyasi, sosyal gelişmeleri de aktarıyordu: "İlk mektepler 15 Teşrin-i Evvel'de açılacak; zira muallimlerin yeni harfler kursları işi henüz ikmal olunmadığı gibi mekteplere mahsus en acil kitapların yeni harflerle tab'ları da devam ediyor."⁵³ Ünver'e yazdığı 6 Kanun-ı Evvel 1928 tarihli mektubunda artık Latin alfabeyi kullanmanın -özellikle de resmî işlerde- zorunlu olduğundan bahsetmekte ve bu işi ciddiye alması gerektiğini tembihlemekteydi:

Yeni harflerle okumak ve yazmak mecburiyeti malum. Hele avdetinde, bilhassa evrak-ı resmiye için muhakkak lazım. Ben sana bir Celal Sahir lügatı forması gönderirim. Bu itibardan düştü. Hatalar pek çok. Kimse elini sürmüyor. Yalnız rica ederim ben sana Dil Encümeni'nin Türk harflerine göre eski ve yeni harflerle matbu [basılmış] lügatinden gönderdim mi? Hatırımda bir şey var fakat göndermek kararı mı veya gönderilmiş mi der-hâtır edemediğim gibi hatıra defterimde de gönderdiğime dair bir karar yok. Bu ciheti rica ederim yaz. Bu eser çok lüzumlu. Henüz beş forma çıktı hepsi altı olacak.⁵⁴

52 Tosyevizade, *Defter* 792, 370.

53 Tosyevizade, *Defter* 792, 352.

54 Tosyevizade, *Defter* 792, 407.

Latin Harfleri ile Alakalı Endişelerinin Ortaya Çıkması

Rifat Osman, Latin harflerini kullanmaya devam ettikçe konu ile alakalı çeşitli endişeleri de ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu endişelerin ilki, yeni alfabenin ses yönünden zayıflığıydı. Ona göre, oluşturulan bu yeni alfabe kullanılmakta olan kelimeleri tamamen karşılamamaktadır. Yeni harflerin kabulünden sonra öz Türkçe kelimeler ön plana çıkarılıp, Arapça ve Farsça kelimeler atılmak isteniyordu. Bu da genel olarak dönemin aydınlarını, özelde ise Rifat Osman'ı sıkıntıya sokan diğer bir meseleydi. Bu konudaki en büyük endişesi ise geçmiş ile olan bağın kopmasıydı. Latin alfabesinin kabulü ile birlikte Osmanlıca olarak yazılmış eserler daha sonraki nesiller için cansız, anlamsız birer varlık olmaktan öteye geçemeyecekti.

Rifat Osman, 4 Ağustos 1928 tarihli mektubunda yeni harflerin kullanmakta olduğumuz kelimelerdeki incelikleri tam olarak yansıtmadığını, telaffuz yönünden eksikliklere neden olduğunu ifade etmektedir:

Yeni harfleri ilan eder gibi oldular ama henüz gazetelerde; fakat olmadı. Bu kartla beraber postaya verdiğim 1 Ağustos tarihli Cumhuriyet'in ikinci sayfasında elifbası var. Çok işaretli yapmışlar ki bunlardan esasen Avrupalılar müşteki iken biz daha ziyade doldurmuşuz!!! Bu harflerle yazıldığı takdirde lisanımızın pek çok incelikleri telaffuzda kaybolacak. Mesela senin isminin telaffuzunda bir incelik vardır ki onu nasıl yazacağız? Bence bu umum münevverata hitap ile alınacak birkaç bin cevap, numune üzerinde büyük bir komisyon çalışmalı ... idi. Ben büyüklerin işlerine karışmam ama...⁵⁵

İlan edilen yeni elifbanın ardından ortaya çıkan rahatsızlıklar Dil Heyeti'nin tekrardan bazı noktaları gözden geçirmesine neden olmuştu. Rifat Osman 8 Ağustos 1928 tarihli mektubunda, bu rahatsızlıklar nedeni ile Atatürk'ün Harf Heyeti'ni İstanbul'a çağırıldığını söylemektedir:

Latin hurufatı elifbasını gazetelerde okudun. Görüyorsun ki muvafak olamadılar. Galiba Gazi de memnun olmadı ki Harfler Heyeti'ni Ankara'dan acilen İstanbul'a çağırıldılar ve Maarif vekilinin riyasetinde bir komisyon yapacaklar. O nedir öyle her harfin altında veya üstünde bir işaret var. Mesela "sin" yerine "s"yi almışlar ve "şin" için de "ş" yapmışlar. "S" harfinin altına bir "se dil" işareti koymak ne çirkin şey-

⁵⁵ Tosyevizade, *Defter* 792, 395.

dir. Hiç olmaz ise “f” şu harfi “şın” mukabili koymalı idiler. Güya çift harf almamak prensipleri iktizâsından imiş. Eger bu mümkün olsa idi Fransızlar, Almanlar yaparlardı. Fransızcanın “e-u,o-u” gibi çifte harfli sâitlerine [sesli] dokunmamalı idiler.⁵⁶

Latin harfleri ile alakalı olarak Rifat Osman'ı rahatsız eden meselelerden birisi de, yukarıda bahsettiğimiz üzere, geçmiş ile olan alakanın kesilmesi idi. Yeni harflerin kabulü ile beraber genç nesil ile geçmişin kültürel mirası arasında bir kesinti yaşanacak olması onu çok endişelendirmektedir. O, kızının belli bir kültürel mirasa sahip olması için yıllarca yazılar yazmış, kitaplar almış ve hatta onun için bir kütüphane bile oluşturmuştu. Ancak, bu inkılap ile birlikte bütün emekleri boşa çıkmıştı. Yazdığı yazıları Latin harfleri ile tekrardan kaleme alması gerektiği gibi, kütüphanesinde biriktirmiş olduğu kitaplar da kızı için artık anlamsız birer “taş parçasından” farksız hale gelmişti. İşte bu durum onu çok fazla düşündürmekteydi:

Mihrinaz'dan bahsedince aklıma kaç vakitten beri sana yazmak istediğim bir ciheti şimdi yazacağım. Ben elimden geldiği kadar bilhassa meşgul olduğum Türk tarihi cephesinden müteaddid eserleri ihtiva eden bir kütüphaneyi ona hazırlamağa uğraşıyor idim. Aksi gibi çocuk henüz eski harflerle Türkçeyi okuyacak bir kudreti iktisab etmeden şu harf meselesi çıktı. Lise tahsilinde tarihçiliğe sevk etmek istediğim Mihrinaz şu suretle bu kütüphaneden katıyen bir istifade temin edemeyecektir ve bu halde de üç yüz müntehab eseri ihtiva eden kütüphane elinde Mısır'ın papirüsleri gibi kalacaktır. Düşünürüm ki bunları Edirne müzesine ihdâ ile [hediye ederek] ayrıca bir odaya konulmasını ve Edirne tarihini yazan bir vatandaşın nasıl çalıştığına dair memlekete canlı bir eser bırakılmasını. Hatta o suretteki dolapları ve üzerinde çalıştığım masayı, kağıtları, kalemleri... ilh. Hepsi bu odada dursun. Edirne tarihine dair yaptığım ufak tefek levhaları da duvarlarına assınlar. “İşte şehrin atikiyâtıyla uğraşan zatın tarz-ı mesaisi [çalışma şekli] şudur” denilsin. Bence başka türlü düşünmeğe bir ihtimal kalmıyor. Ben de bir insanım bütün ecdadımız gibi; bugün var isem yarın da yokum. Tabii şu mülâhaza bugünün işi değil, belki ferdaya ait bir hazırlıktır. Hîn-i irtihâlimde [ben öldüğümde] refika ve Mihrinaz onları ne yapacaklar? Sat kim alır ve yazık! Sakla ne için ve neye yarar? Maa-hâzâ bu bugünkü mütalaa değildir. Mihrinaz me'mûlüm [umduğum] gibi yetişmeyip de şöylece kalacak olur ise yine böyle bir düşüncem var idi. Çünkü evladın babaya benzemediği çok vakidir. Bu ya müspet veya menfi olur. Mesela ben ilim ve fen sahasında pederime tefevvuk ettim;

56 Tosyevizade, *Defter* 792, 329.

bakalım Mihrinaz beni takip edebilecek mi? Süheyl bütün safvet-i kalbiyemle seni temin ederim ki şu yazdığım mesele beni çok defa asabi eder ve sükunumu ihlal eyler. Kâr-âgâh [işbilir] kişi maziye bakarken istikbali de göz önünden kaçırmamalıdır. Aşağı yukarı dört yüzü mütecaviz muhtelif eserim var. Bunların içinde çok kıymetli parçalar var ki bilhassa Edirne kütüphanesinde yok. Tabi eski harflerle tab' edilmiş eserler şöyle böyle 70-80 sene muammer olacaklardır. Çünkü bugünün nesli onları da okuyacaktır. Ondan sonra koy rafa! Zannımca bu tarzda hareket makul olacaktır. Elbet buna dair sen de mütalaanı yazarsın; bu iş şimdilik bu kadar kafi.⁵⁷

Rifat Osman, kızı Mihrinaz'ın kendisine ait kitapları okuyup anlamak için göstermiş olduğu arzu karşısında duygulanıp çok sevinmişti. Ortaya koyduğu çaba ve gayretin sonuç vermesi onu mutlu etmişti:

Günden güne çocuğun ilmi tecessüsleri süratle derinleşiyor. Şimdi de bir üzüntüsü var; nasıl olmalı imiş de eski harfleri öğrenmeli imiş. Yoksa benim kitaplarımdan istifade edemeyecek ve bu yadigarlarım onun için birer taş parçası gibi kalacak imiş. Ben de bilmem ne yapmalı. Bu akşam dedim ki "Bir sene daha geçsin tatilde okuturum, çocukluğun gibi olmaz çabuk öğrenirsin" dedim ve pek çok sevindi... Dediklerin çıkıyor Süheyl!⁵⁸

Mihrinaz'ın da Rifat Osman ile aynı endişeleri paylaşması onu oldukça duygulandırmıştı. Ancak, eski harflerle eğitim ve öğretim yasak olduğu için bu işi kendisinin yapması gerekmektedir: "Yalnız içimi kemiren şey eski harfleri bilmemesi ve kütüphanenin muhteviyatı! Hususi surette okutmaktan başka çare yoktur sanırım."⁵⁹ Bir müddet sonra Rifat Osman bu konuda bazı adımlar atmaya ve kızı Mihrinaz'a Osmanlıca öğretmeye karar verdi. Onun da bu konuda istekli olduğunu görünce harekete geçti: "Bu akşam biraz eski harflerle yazılmış Türkçe okudu. Ben 'İnşallah az daha büyü, eski harfleri de okuyacaksın, bak bu kitaplar seni bekliyorlar' dedim. Gözlerimin içine dikkatle bakarak biraz düşündükten sonra: 'İnşallah ben de öyle istiyorum!'"⁶⁰

Rifat Osman, Harf İnkılabı çalışmalarının hem yoğunlaştığı dönemde hem de onun sonrasında mektuplarını ve yazılarını eski

57 Tosyevizade, *Defter* 792, 326.

58 Tosyevizade, *Defter* 792, 397.

59 Tosyevizade, *Defter* 792, 541.

60 Tosyevizade, *Defter* 792, 381.

harflerle yazmaya devam etti. Ancak, bazı mektuplarını veya mektuplarının bir bölümünü yeni harflerle kaleme alıyordu. Teşrin-i Sani 1928 tarihinde Süheyl Ünver'e yazdığı bir mektubunda Arap harfleri ile alakalı herhangi bir yasaklama bulunmadığını belirtir. Böyle bir yasaklama olsa dahi mektupların içindekiyle kimsenin ilgilenmeyeceğini, en fazla zarfların Latin harfleri ile yazılmasını mecburi yapabileceklerini söyler: “Yeni harfler hakkında mecburiyet olsa olsa zarflara olur. Kapalı mektuplara kimse bir şey demez ve diyemez. Umumi bir şey olursa yani zarflar hakkında mecburiyet ilan olunursa yazarım.”⁶¹

Rifat Osman yaptığı bütün ilmî çalışmaları Osmanlıca olarak kaleme almıştı. Ancak, daha sonra meydana gelen bu Harf İnkılabı nedeniyle, daha önce Osmanlıca olarak yazdığı eserleri yeniden Latin harfleri ile yazmak zorunda kaldı. Bu da onun için çok sıkıcı ve uğraştırıcı bir süreç oldu. Çünkü, yeni harflerle yazmak onun için çok meşakkatliydi: “Sinan risalesinde hayliden hayliye ilerledim. Zira evvelce yazılmış ve hazırlanmış parçalar çok idi. Onları sıraya koymaktayım. Zannederim bu hafta on gün sonra yeni harflerle tebyize [temize çekmeye] başlayacağım.”⁶²

Yıllarca emek verdiği, üzerinde uğraştığı çalışmalar yeni harflerle beraber bir anda anlamsız bir birikime dönüşmüştü. Onca yıllık ömrün meyveleri Osmanlıca olarak kaldıkları takdirde ne basılma ne de okunma imkânına sahip olacaktı. Onların insanlara ulaşması için yeniden Latin Harfleri ile yazılmaları gerekiyordu. Bu da uzun bir süreçti:

Bizim mahut baş belası *Edirne Târîhi*'ni (Tabirimi mazur gör, zira bir eser bir evlad demekse evladın da hayırsızını kimse istemez. Bu eser benim başıma bir derd oldu vesselam. Keşke yazmaya idim. Bana senin gibi kıymetli dostlar kazandıran bu eser diğer bir cephede de bir hayli düşman kazandırdı. Bunun tafsilatı uzun düşer.) mütemadiyen Latin harfleriyle yazıyorum. 15-20 günde ancak 40 varak yazdım yani sahife. Bu harflerle yürümüyor. Makinem de yok, olacağı da yok. Halbuki vali Emin Bey bir ayak evvel Maarif Vekaletine gönderip tetkikten sonra tab'ını istiyor. Bilmem bu nasıl olacak Süheyl?⁶³

Dil Devrimi, Harf İnkılabı ile sınırlı değildi. Dil Devrimi'nin ilk ayağı olan Harf İnkılabı'nı, yabancı kelimelerin atılması ve dilde

61 Tosyevizade, *Defter* 792, 360.

62 Tosyevizade, *Defter* 792, 483.

63 Tosyevizade, *Defter* 792, 467.

tasfiyecilik takip etmişti. Bu nedenle, ortaya çıkan öz Türkçecilik akımı, Türkçeye giren Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasını öngörmekteydi. Bu yolda kısa sürede çeşitli adımlar atıldı ve kampanyalar yürütüldü. Rifat Osman bu durumdan rahatsız olmaktaydı. Bir mektubunda bu Arapça ve Farsça kelimeleri terk etmesinin mümkün olmadığını belirtir: “Hatırında olsun bundan sonra mümkün olduğu kadar Türkçe ve hatta gayri-mûnis [rahat-sız edici] kelimeler kullanacağız. Ben yavaş yavaş başladım ise de sevdiğim bilhassa pek çok Farisi ve ikinci derecede Arabi kelimeleri bir türlü kapı dışarı yapamıyorum vesselam. Allah rahatlık versin hazret-i Süheyl! Yarına inşallah.”⁶⁴

Rifat Osman’ın Harf İnkılabı ile beraber yaşadığı sıkıntılar bunlarla sınırlı değildi. Latin alfabesinin kabulüyle beraber eski harflerle yapılmış olan mührünü de değiştirmek zorunda kaldı. Çünkü bütün resmî işlemlerini bu mühürle yapmaktaydı. Süheyl Ünver’e bir mühür siparişi verip mührün nasıl olması gerektiğine dair bir numuneyi de mektubun beraberinde Ünver’e gönderdi:

Çok rica ederim bu numuneyi nısf nisbetinde küçülterek bir erkek yazılı mühür yaptır ve posta ile lutfedip gönder. Yalnız şurasını rica ederim ki yazı lastik üzerine olmasın ve herhalde beyaz, madeni olsun. Herhalde kable’l-milâd asırlarca mukaddem yapılmış Yunan ve Roma mahkûkâtının yazıları benim 1931 tarihli şu babacan mührümün yazılarından daha okunaklı ve güzel olsalar gerek. Tekaüd maaşları yoklama işleri iki hafta içinde ikmal edileceğinden mühür meselesinde işi uzatma çömez!⁶⁵

Rifat Osman eski harflerle yapılan mührün çok estetik olduğunu ve yenisinin bunun yanında çok sönük kaldığını söyler. Anlaşılan, bir alim ve sanatkar olan Rifat Osman için yeni harfler estetik açıdan eski harflerin pek gerisindedir:

Yaptırdığın zarif mührü aldım. Teşekkür ederim. Şekilleri bedii ve harfleri tarihe karışan Türk mühürleri yanında hiçbir rütbeye layık olmayan bu nesneleri kullanmağa bizleri mecbur eden vefasız günlere ne diyeyim. Yalnız insanların ruhları değil “devran” da “felek” de ve nihayet mülk de böyle vefasız oluyor.”⁶⁶

64 Tosyevizade, *Defter* 792, 368.

65 Tosyevizade, *Defter* 792, 531.

66 Tosyevizade, *Defter* 792, 534.

Sonuç

Harf İnkılabı aslen Dil Devrimi'nin bir parçasıdır. Türkiye'de yaşanmış olan dil tartışmaları görünüşte dil ile alakalı olsa da öz itibarıyla dilin kendisine ait bir tartışma değildi. Çünkü bu meseleye dair ortaya konan düşünceler esasen siyasi ve ideolojik özellikler taşımaktaydı. Harf İnkılabı ve ardından gelen Dil Devrimi temelde teceddüd, Batılılaşma ve uluslaşma düşüncesiyle yakından ilgiliydi. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadro ve onu çevreleyen aydınlar Latin harflerini kabul ederek, hem Batılılar gibi olacağımıza, hem de hızla onlara yetişeceğimize inanmaktaydılar. Onlara göre, geri kalma sebeplerinden biri de dil ve alfabeydi; bunlar çağdaşlaştırılırsa Batılı ülkelerin seviyesine ulaşmak daha kolay olacaktı. Çünkü, Arap harfleri okuma ve yazma yönünden zor olduğu için halk cahil kalmış ve okuyamamıştı. Alfabe değiştiğinde halkın büyük çoğunluğu cahil olmaktan kurtulup aydınlanacaktı. Ayrıca, onlara göre, bu harfler bizim dilimiz olan Türkçeye fonetik bakımdan da uygun değildi.

Latin alfabesinin kabul edilmesinden sonra en büyük darbeyi yiyen kesimlerden birisi de aydınlardı. Zannedildiğinin aksine, sadece dindar kesim değil, Batılılaşmayı ve inkılapları savunan aydınlar da bu mesele hakkında ciddi endişeler taşımışlardı. Çünkü, geçmiş asırlarda yazılan binlerce eser ve dönemin aydınları tarafından o sıralar kaleme alınan eserler bir anda hiçbir anlam ifade etmeyen nesnelere dönüşmüşlerdi. Dönemin aydınlarından biri olan Rifat Osman da, önceden Osmanlıca olarak kaleme aldığı eserleri inkılaptan sonra yeni harflerle tekrardan kaleme almak zorunda kalmıştı. Bu durum onu hayliden hayliye yormuş ve ilerleyen yaşından ötürü boğuştuğu hastalıklar yüzünden bu işi ikmal edemeyeceğinden korkmuştu. Çünkü, kendisi öldükten sonra onların kıymetini bilen kimsenin kalmayacağını ve bu eserlerin heba olacağını düşünmekteydi.

Rifat Osman'ın Harf İnkılabı karşısında yaşamış olduğu sıkıntılar Süheyl Ünver'e yazdığı mektuplarda tüm içtenliği ile karşımıza çıkmaktadır. Bu mektuplardan, gelecek nesillere ve özellikle de kendi çocuğuna kültürel bir miras bırakabilmek için çırpınan yaşlı ve hasta bir münevverin fevranları takip edilebilmektedir.

Resmî olarak alfabe değişikliği hakkında herhangi bir görüş belirtilmediği dönemde Hüseyin Cahid'e kızan ve Arap Harfleri'ni savunan Rifat Osman daha sonra konu ile alakalı resmî tavır ortaya

çıkınca fikir değiştirmek zorunda kalmıştı. Bu fikir değişikliği doğru olanı savunmaktan ziyade resmî olanın yanında yer almak mecburiyetini göstermesi açısından manidardır. Ayrıca, bu tavır değişikliğinde ne yapacağını bilmemenin ve daha sonra neler olacağını tahmin edememenin de payı vardır. Zaman ilerledikçe mevcut durum iyice belirginlik kazanmış ve Latin harflerinin eksi ve artıları ortaya çıkmaya başlamıştı. Mektuplardan görüldüğü kadarıyla, Rifat Osman gün geçtikçe Latin alfabesinin kullanılmasının kendisine verdiği rahatsızlıkları daha net olarak ortaya koymaya başlamıştı.

Kaynakça

“Arnavut Hurûfâtı.” *Tanîn*, 7 Kanun-i Sani, 1325.

“Latin Harfleri.” *Resimli Gazete*, 22 Eylül 1339.

“Latin Harfleri.” *Tanîn*, 27 Şubat 1340.

Ahmed Cevad. “İmlamızın Islâhı 2.” *Yeni Mecmua* 61 (12 Eylül 1918): 176.

Avram Galanti. “Latin Hurûfâtı Meselesi.” *Yeni Mecmua* 79 (1 Temmuz 1923): 265-266.

Avram Galanti. “Türkçe İmla Meselesi.” *Yeni Mecmua* 80 (15 Temmuz 1923): 285.

Aydoğan, Erdal, ve Çil, Yücel. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*. Erzurum: Taş Medrese Yayınları, 2010.

Aydoğan, Erdal. *Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2011.

Celal Nuri. *Mukadderat-ı Tarihiye*. İstanbul: Matbaa-i İctihâd, 1330.

Hakimiyet-i Milliye. 5 Mart 1923.

Hamza, Eroğlu. *Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi, 1990.

Kazancıgil, Ratip. *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*. Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi, 1995.

Kılıçzade Hakkı. *Hürriyet-i Fikriye* 7-8-9 (20 Mart-27 Mart-3 Nisan 1330).

Levend, Âgâh Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1960.

Lewis, Geoffrey. *Trajik Başarı Türk Dil Reformu*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2007.

Tosyevizade, Rifat Osman. *Defter 792*. Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Kitaplığı, no. 372.

Tosyevizade, Rifat Osman. *Edirne Evkaf-ı İslamiye Tarihi Camiler-Mescitler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1999.

Tosyevizade, Rifat Osman. *Edirne Tarihi*. Ankara: Tarih Kurumu Arşivi, Yer Numarası Y/731-1.

Tosyevizade, Rifat Osman. *Edirne'de 25 Sene Tarihi Tedkikler 1362-1929*. Tarih Kurumu Arşivi, Y/731-2.

Uslu, Cafer. "Osmanlı Alfabe Tartışmaları ve Latin Alfabesinin Kabulü Süresince Mustafa Kemal'in Çıktığı Yurt Gezileri." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi* 55 (2014): 277-302.

Ülkütaşır, M. Şakir. *Atatürk ve Harf Devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1973.

Rifat Osman's Letters to Süheyl Ünver: An Ottoman Intellectual's Confrontation with the Alphabet Reform

Abstract

The debates about language that began during the nineteenth-century era of Ottoman reform (Tanzimat) entered a new stage after the establishment of the Republic of Turkey. These debates first brought about the Alphabet Reform and then resulted in the Language Reform in Turkey. This paper discusses the changing reactions of an Ottoman intellectual, Tosyevizade Doktor Rifat Osman, towards the Alphabet Reform, on the basis of a series of letters he wrote to A. Süheyl Ünver.

Keywords: Rifat Osman, Turkish Alphabet Reform, Süheyl Ünver, Latin alphabet, Turkish Language Reform.